

АЛЕКСАНДРА С. КОСТИЋ ТМУШИЋ¹

Универзитет у Приштини са привременим седиштем
у Косовској Митровици, Филозофски факултет
Катедра за српску књижевност и језик

ДЕЛО СВЕТОГ ЈОВАНА ЛЕСТВИЧНИКА У ДОМЕНТИЈАНОВОМ И ТЕОДОСИЈЕВОМ СТВАРАЛАШТВУ

Циљ овог рада је да истражи у којој мери је дело Светог Јована Лествичника присутно у стваралаштву Доментијана и Теодосија. Доментијан и Теодосије су били под великим утицајем византијске светоотачке књижевности; у оквиру које је најистакнутији покрет био исихастички, док је један од највећих представника исихазма Свети Јован Лествичник. Компаративном анализом и упоредно-истраживачким поступком утврђује се присуство мисли из дела Светог Јована Лествичника у књижевном раду двојице највећих средњовековних српских писаца, те се на примерима препознаје поступак једнакости и указује на утицај и тематско-мотивску сличност. У Доментијановом и Теодосијевом делу препознају се светојовановске парафразе, дословне позајмице, лексички фонд, поуке и начин приступа монашком животу. Истраживањем, анализом и тумачењем Лествичниковог стваралаштва, са једне стране, и Доментијановог и Теодосијевог, са друге, постаје јаснија средина која је примила најпознатије и најзначајније дело овог светитеља, *Лествицу* и кроз изучавање исте, образовала свој духовни лик.

Кључне речи: Свети Јован Лествичник, Доментијан, Теодосије, исихазам, српска црквена књижевност.

1 aleksandra.kostic.tmusic@pr.ac.rs

Доминантан утицај Светог Јована Лествичника на старе српске писце Доментијана и Теодосија био је есхатолошки и аскетски, а компаративна истраживања показују да су се српски писци формирали на тим основама и по тим узорима стварали богату есхатолошку књижевност XIII века. Стил који карактерише нашу стару житијну књижевност, носи карактеристични назив „плетеније словес“ (Мулић, 1964), реч је о китњастом и херметичном стилу, чије су узоре наши писци пронашли у ранохришћанској литератури. У зависности од индивидуалне уметничке способности појединих писаца овај стил је варирао од крајње комплексног до природно једноставнијег приповедања. Ова „дихотомија највише је дошла до израза у XIII веку, када је наша стара књижевност дала највећа дела и највеће писце“ (Деретић, 1997, стр. 120).

Свети Јован Лествичник је био веома образован човек, што се може закључити читајући његова дела, нарочито *Лествицу*, у којима се може установити широко познавање не само светоотачке литературе и *Светиої Писма* него и класичне философије, чак и извесних других наука, попут медицине и војне вештине. Тиме се потврђују речи његових биографа да је био човек са општим образовањем. Под општим образовањем у то доба подразумевало се темељно познавање граматике, поезике, реторике, философије, математике и других дисциплина. Његово име већ за време живота било је познато, што недвосмислено доказује својим поукама, подвижништвом, уклонивши се од света, најпре заволео кроткост украшену смиреношћу, као учитељицу врлина.

Одбацивши од себе свако смело говорење и оговарање, на самом почетку своје монашке обуке, Јован Лествичник веома зрелим расуђивањем сасвим је прогнао страсти самопоуздања и самољубља и потчинио себе врло искусном духовном учитељу, надајући се да ће на тај начин безопасно пребродити свирепу пучину страсти. И поред свог познавања световне философије, он је смиренољубљем пригрлио простоту достојну неба. Јер смирење је страно надмености световне философије. Таквим својим врлинама и монашким животом и мудрости, његово дело је несумњиво постало омиљена лектира српских средњовековних писаца.

Правац нашег истраживања одређен је тако да је пажња усмерена на ствараоце XIII века, где се огледа огроман утицај исихаистичког духа Јована Лествичника. У раду је коришћена компаративна анализа и упоредни истраживачки поступак, да би се на примерима указало на утицај и тематско-мотивску сличност.

У делима српских писаца препознаћемо мотиве љубави према Богу, скрушење, искушење, покајање, безмолвије, мотиве смрти, послушности, Другог Христовог доласка, Страшног суда, царства небеског, раја и пакла, проливање суза, који су есхаголошке природе и представљају главне особине Лествичниковог живота и дела, затим учење о бестрашћу, отуђењу од света, таштини, покорности, као и покајнички дух као доминантан мотив који је чинио најлепши цвет у башти Лествичниковог стваралачког рада.

Лествица припада књижевности аскетизма, њен предмет је духовни живот. Далеки од захтева једне рационалне научности, погледи Јована Лествичника теолошки су погледи, Лествичников став према свету је мистичан. Управо захваљујући томе, *Лествица* заузима у византијској књижевности оно место са кога ће утицати на развијање једног одређеног типа духовности, карактеристичног за исихаистичко монаштво и за све оне области друштвеног и личног живота које су дошле под утицај исихаизма. Сазнање Бога коме тежи Јован Лествичник не налази се у оквирима рационалних категорија. Може се рећи да је ван домашаја логичког схватања. *Лествица* представља такво мистагошко приближавање божанству. Бог се не сазнаје друкчије до сопственим божанским енергијама: светлост сазнања без озарења прима се светлошћу у светлости Божијој (Ребић, 2007, стр. 43). *Лествица* светог Јована, на пример, веома рано је преведена на словенски језик, већ у X или XI веку, и остварила је значајан утицај на стару српску књижевност. Подсетимо се да Свети Јован Лествичник, као прави исихаиста, у 27. Слову *Лествице* говори „о светом безмолвију тела и душе“ и о „различитим облицима молитвеног тиховања“. Он каже: „Непрестано помињање и мисао на Исуса нек се сједини са твојим дисањем и тек онда ћеш осетити корист од молитвеног тиховања“ (Лествичник, 1997, стр. 165). Светитељ поучава о непрестаном општењу са Христом које за циљ има сједињење са Богом и Његовим „светим, наднебесним огњем“ који неочишћене жеже, а друге осветљује по мери „савршенства“. Свети Јован Лествичник је највише утицао на српске исихаистичке писце, на Светог Саву, Стефана Првовенчаног, Доментијана, Теодосија и архиепископа Данила II.

Лествичник се бави проблемом порекла, облика и последица зла, савлађивањем зла и проблемом светости, као својим главним проблемом. Грех је преступање божанског закона, којим се у људску природу уноси противбожанско начело зла и којим се човек обара са висине свог првобитног онтолошког и етичког ступња на садашњи његов ступањ. Много је сложенији појам **страсти**, који се термилошки разликује и посебно употребљава, понекад као синоним греха, а понекад као нешто различито од греха.

У ствари, Лествичник се не бави метафизиком зла. Зло њега не занима као апстрактан појам философске етике. Пошто му је из ортодоксне традиције познато где је извор зла, он се труди да открије облике у којима се зло испољава, све видове зла у човековом животу.

Централна тачка свих етичких преокупација и истраживања Јована Лествичника није зло као метафизички проблем, ни грех као категорија божанског права, него *сѣрасѣи*. Он их у *Лествици* класификује одређеним редом, али има и преплитања, укрштања, па се једна страст јави у оба низа (нпр. униније, многоговорљивост, гнев).

Страсти у *Лествици* се могу приказати у два низа, где би првом припадале: стомакоугађање, блуд, пристрашће, шала, смехотворство, дрскост, средрољубље, гнев, злопамћење, туга, очајање, униније, неосетљивост, леност, сан, заборав, славољубље. А другом низу: гордост, властољубље, многоговорљивост, самовоља, самозадовољство, одговарање, непокорност, завист, суревњивост, мржња, оговарање, немилосрђе, лицемерство, лаж, афобија, богохуљење, страшљивост.

Са победама над страстима етички проблем Јована Лествичника још се не решава. Суштина је ортодоксне хришћанске етике у томе да борба против зла није првобитни задатак људске природе, да је то задатак настао услед греха до кога није морало доћи, те да је чишћење од греха само претходни поступак коме је циљ обнова, реституција првобитног стања, нека врста враћања на полазну тачку човекове етичке еволуције. Човек се мора борити против зла, да би се, враћен самом себи, својој првобитној природи и првобитном здрављу упутио оним путем којим је требало да иде од самог почетка, путем *врлине*.

Из пажљивог изучавања *Лествице* можемо закључити да је Јован Лествичник својим питањима греха и врлина, својим успињањем душе уз лествице ка Богу био узор многим писцима кроз многе векове. Како византијским тако и нашим средњовековним писцима којима је *Лествица* уз друге духовне књиге била главна лектира и извор поука, савета, како би свој живот уредили према доктрини која је присутна у *Лествици*, што је на корист било највише монасима, за које је, уосталом, ово дело и написано.

Као што је већ речено, осим на Светог Саву и Стефана Првовенчаног, Јован Лествичник је утицао и на друге писце тога доба, који су га у својим делима често цитирали или парафразирали његове текстове. И биографи Савини, Доментијан и Теодосије су у својим делима имали места у којима се може препознати Лествичников утицај. Код Теодосија се такође уочава утицај, који је евидентан, када наводи дар плача Светог Саве, као и његову жуд-

њу да достигне највиши ступањ духовног живота. Затим, то исто се проналази и када навире сећање на смрт и обузетост Христовим ликом; као и прелазак са ниже на више ступење и обузетост исихаизмом и умном молитвом.

Код Доментијана има мање Лествичниковог утицаја, али се види да се и он слагао са чињеницом да је на живот Светог Саве умногоме утицало читање *Лествице*. Нарочито Савино одушевљење пустињским подвижништвом и његово обилажење пустињака и учење од безмолвника. Доментијан, као и Свети Јован Лествичник, у својим прозним саставима, има много поетског, те се у његовим житијима „испољава посебан однос према песничком“ (Бојовић, 2006, стр. 83). Управо то поетско, посебно када говори о љубави, Доментијана повезује са Светим Јованом Лествичником. И код Данила Пећког у *Житију краљице Јелене*, у прологу житија видимо ослањање на Лествичника и напомињање да краљица Јелена је одржавала преписке са манастирима на Синају и Раиту и да су та писма сва у облику исповедања помисли.

Посебно треба указати на значајну улогу коју је *Лествица* одиграла у развијању исихаизма у Србији. Јован Лествичник је по свему закључујући један од најчитанијих отаца и да је *Лествица* основно дело класике исихаистичке књижевности. Преписивана је и читана у Светој Гори и ван ње, на грчком, словенском, да се задовољи једна духовна потреба друштва које је у себи осетило монашке тежње. Преко ње се српски монах и лаик упознавао са мистеријама безмолвија и умне молитве, и пракси Исусове молитве укорениће се у српском монаштву под утицајем *Лествице* за дуги низ столећа (Богдановић, 2008, стр. 92).

У интерпретацији Савиног монашког лика, и Доментијан остаје у кругу исихаистичких, односно монашких схватања. Видљив је утицај у једном сликовитом мотиву лествице:

А овај свети, богоразумна зрака, оставивши сам разумеде Духом светим да је родитељ његов нашао тражено, и подиже се на превећу врлину, да прими подвиг изнад силе, пошћења, бдења, као да је заборавио прве подвиге, и као да их је сматрао као ништа. И одселе, рече положих почетак да се бојим и трептим од Твога светог имена. И умножи бдење изнад силе и усхођење молитвама ка вишњим боговиђењима.

(Доментијан, 1988, стр. 102)

Доментијан у познатој *Беседи ейискојима* приписује Светом Сави једну малу оду божанској, умној светлости, која је циљ подвига:

Пожурите се браћо, и са љубављу сачувајте моје заповести, да будемо истинити наследници рајских радости и достојни славе небесне светлости, коју нам је достојно молити у Господа; не ове светлости, која на истоку исходи и на западу заходи, која се временом свршава, и која се дели доласком ноћи, коју заједнички са животињама видимо; но молимо светлости, коју са јединим анђелима можемо видети, којој ни почетак не почиње, ни крај престаје.

(Доментијан, 1988, стр. 193)

И Доментијан потврђује посебну склоност Светог Саве према безмолвницима. Наводи детаље из живота, кад одлази у пустињу и обилази испоснике, затим о његовом посту, где се препознаје синајско чување ума и стражарење над умом.

И вршећи добре подвиге живота светих отаца, увек је напредовао добрим делима истинитог монаштва, омрзнувши од младости живот овог варљивог света и изводи живети са Богом у једињењу.

(Доментијан, 1988, стр. 97)

То су основне тачке *Лествице*: традиција односно подражавање светости која је већ остварена у другима; напредовање без заустављања, значи – трајни успон; и коначно, сједињење са Богом као циљ.

Иако је Доментијаново обимно, оно не поседује у великој мери мисли Светог Јована Лествичника, јер се Доментијан више користио делом Светог Јефрема Сирина. Међутим, као што је већ речено, утицај Светог Јована Лествичника на дело јеромонаха Доментијана је у оним сегментима када се говори о љубави. Управо је на ту везу указао и Д. Бојовић (Бојовић, 2009) у тексту о теологији љубави код Доментијана. Стога, цитат из *Житија Светиој Саве*:

Не треба просто ни упола љубити Бога свога, но колико може о њему самислити душа твоја, треба се подизати ка њему са љубављу због љубави његове према овом роду.

(Доментијан, 1988, стр. 146)

у многама води порекло од Светог Јована Лествичника и његове мисли:

Мати тако није привржена свом одојчету како је син љубави његове према овом роду.

(Нав. према: Бојовић, 2007, стр. 46)

Доментијанов настављач Теодосије, који ће такође написати *Житије Светиої Саве*, коме је била основа било Доментијаново житије, више се ослањао на Лествичника него Доментијан.

Мотив *Лествице* код Теодосија највише је видљив у *Житију Светиої Саве*, и то у оним појединостима које откривају Савине унутрашње мотиве, погледе, његову умну делатност и стремљења. Вернији је тумач монашке личности од Доментијана, који се никада није на овакав уметнички и психолошки начин идентификовао са Савом, као што је Теодосије. Он Светог Саву доживљава као самог себе. Теодосијево житије од почетка до краја састављено је од духовне грађе којом је написана и *Лествица*. То је мистика срца, теологија љубави и суза. Навешћемо један део из овог житија, у коме се то све најбоље види, а који говори о првобитним мотивима Растка Немањића за одлазак у манастир, о оној духовној атмосфери у којој се рађао будући српски светитељ.

А младић, окусив од разума божанствених светих књига, чешће их прочитаваше, и одатле примаше почетак премудрости – страх Божији, и примаше божанствене љубави из дана у дан, налажући огањ на огањ ненаситом жељом. Расуђиваше да су царство и богатство, слава и сјај и свака срећа многометезни и непостојани, сматраше да су видљиве лепоте и обиље живота као сенка, па разумев да је много једење и весеље и све човечанско на земљи таште и нестварно, удари десним путем, и бављаше се поукама из књига, не лењаше се у цркви целе службе стајати, љубљаше пост, клонећи се празнога зановетања и неумеснога смеха, мрзећи непристојне и штетне песме младићских жеља које ослабљују душу до краја. Благ, кротак, према свима љубазан, љубећи сиротињу као ретко ко други, поштоваше сувише инокски чин, тако да и самим родитељима његовим беше зазор, па би се застидели, видећи у младом узрасту такво старање и закон добрих обичаја, и сматраху га као да није од њих рођен, него да је, уистину, дан од Бога.

(Теодосије, 2009, стр. 5)

Ова слика потпуно одговара доктрини *Лествице*, а подударају се и детаљи. Теодосијево речи: „примаше божанствене љубави из дана у дан, налажући огањ на огањ ненаситом жељом“ (Теодосије, 2009, стр. 5) у потпуности подсећају на Лествичников аксиом правога монашког живота:

Који је монах, онда, веран и паметан? Онај који је сачувао своју ватреност, и који свакога дана, до краја свог живота, није пропуштао да дода огањ на огањ, жар на жар, ревност на ревност, жудњи за Богом богочежњивост.

(Лествичник, 2006, стр. 15)

Теодосије у свом делу упућује на жудњу као основно психолошко обележје Савиног монаштва, и то на жудњи за Богом у једном потпуно исихаистичком духу. Свети Сава, како примећује Теодосије, био је спреман за монаштво и пре сусрета са руским калуђером из Свете Горе. Калуђер га само упућује у тајне светогорског монаштва, излаже му „све о правилу пустињском: о заједничком животу по манастирима и засебном, по два или три заједно, и о онима који, удаљивши се, усамљено живе у посту и безмолвију“ (Теодосије, 2009, стр. 6).

Ово одговара Лествичниковој слици монашких статуса. Теодосије сматра да је руски монах био искусан светогорски духовник-исихаист, добар познавалац тајанствених збивања у људској души, прави ученик синајског духовништва потоп оних пустињака од којих је Јован Лествичник учио своју духовну науку. Теодосије такође указује на Савин однос према монашtvу, од самог почетка је обележен даром суза, правим Лествичниковим „радостворним“ плачем.

Док је саслушао старчеву повест о животу атонских монаха, Сава облива лице сузама, баш као идеални подвижници Јована Лествичника. „Сузе му се реком изливаху из очију његових“ (Теодосије, 2009, стр. 6), како пише Теодосије и додаје „и младић слушаше ово, и као што родна земља прима семе, тако и он примаше к срцу старчеве речи, непрестано јецајући“ (2009, стр. 6). Одмах након плача који описује Теодосије, пише и о томе шта је Сава рекао: „Сада се утеши срце моје, и душа се моја обвесели неисказаном радошћу“ (Теодосије, 1988, стр. 321). Плач се претворио у радост. Он ће у будућем подвигу Саве монаха бити праћен радошћу као у оних атонских монаха-пустињака који су Атонску Гору окитили малим испосницима као синајски монаси анахорети Синајску Гору. Уосталом, Теодосије говори о Атосу речником правих Синајаца и додаје да Сава обиђе са свих страна тај свети врх и сагледа раскриљу и подножју Горе мноштво испосника, чији је мученички живот, сишав с Горе, спито и видев њихов пустињачки и тихи живот, дивљаше се, и веселаше, и у души расташе, што доби да види такве Божје људе, за које, од многе жеље да достигне, говораше да није лако видети их“ (1988, стр. 321).

У житију и сусрет са испосницима са Атонске горе пропраћен је радостворним сузама. На овом месту се види „радост што је успео да оствари жељу која је дуго у њему тињала“ (Костић Тмушић, 2017, стр. 195). Сава се по Теодосију приближава идеалу атонских исихаиста чије је стварање било молитве, сузе и да умом увек Богу приступају. Сава ће често плакати, што је одраз његовог незлобивога и блаженог срца. Теодосије, осим његовог незлобивога срца указује и на снажну заокупљеност Савину Христовим ликом,

чиме објашњава његов дар плача. „Још у првој прилици – старац се дивљаше његовој топлој љубави према Богу и божанственом огњу, који је тако зажегао душу његову. А после тога – с таквом топлотом по смрти преподобнога свога оца поживе у том месту, сав помишљу на Христу плењен, сећањем на смрт умирући по све дане“ (Нав. према: Богдановић, 2008, стр. 188).

Ове речи подсећају на Лествичникове мисли: „Сећање на смрт јесте свакодневна смрт, сећање на крај живота – непрестано уздисање“ (Лествичник, 2006, стр. 73).

Такође и Савина обузетост Христом подсећа на Лествичникову, те та обузетост и само отимање ка Господу, у мистици Јована Лествичника сачињава суштину екстазе. Две Лествичникове особине су главни покретач његових мисли; љубав према Христу и умна молитва. Тако да можемо доћи до закључка да је Теодосијево виђење Савиног отимања к Христу потекло од исихаистичке умне молитве, која је пре свега најприсутнија у делу Јована Лествичника. И Савино бекство у Свету Гору може се објаснити у духу исихаистичких тежњи и бекства из светског метежа у тишину пустиње. Теодосијев безмолвника, као и монах Јована Лествичника „обрнуо се од света и онога што се у свету налази, и више се не стара о ономе што је светско“ (2006, стр. 53). Стога, налазимо у *Лествици*:

Човек који одиста воли Господа и стварно иште будуће царство, човек који заиста пати због својих грехова и кога су стварно испуниле мисли о муци и суду вечном, човек који озбиљно страхује при помисли на своју смрт, више није у стању да води рачуна о имовини, новцу и слави овог света, о родитељима, пријатељима, браћи, нити о било чему земаљском. Преставши сасвим да се брине о томе, слободан пад свега тога, безбрижан, одважно иде он. Ту душа моја уз тебе, као што рече и други незаборавни: а ја се не уморих пратећи те, и не зажеলেখ дана нити одмора људског, Господе.

(2006, стр. 47)

Када се сагледа и анализира књижевно дело средњег века и упореди са византијском књижевношћу, долази се до закључка да су сва дела, тако и Теодосијева, на многим местима директна асоцијација на *Лествицу* Јована Лествичника, међутим, већи је број места која су у сличној духовној компоненти исихаистичке догме. Утицај *Лествице* се издваја, пре свега, у аналитичком смислу, рашчлањује се монашки дух који је струјао кроз тадашње друштво на поједине његове изворе. Наравно, ово не искључује да је *Лествица* заиста могла бити Теодосијев главни извор. Присуство Лествичниковог дела може се видети у објашњењу игумана ватопедског, због чега још монах Сава не треба да се преда самотничком животу и аскези безмолвија:

Не, чедо, не пристоји се ономе који још није утврдио ноге на темељу првога степена општежића, машати се службом врхунца безмолвија и усамљености и пре времена по својој се вољи управљати, јер ни по времену, ни по узрасту твоје није лепо да то сад иштеш, јер све треба у своје време.

(Нав. према: Богдановић, 2008, стр. 190)

Овде се јасно види одлика *Лествице* у опрезности преласка са нижег на више ступњеве, од општежића ка безмолвију. Јован Лествичник још одређе није говори у истом тону као Савин игуман:

Није безопасно за неискуснога војника да се одваја од масе бораца и упушта у појединачну борбу. Није без опасности ни за монаха да одлази на подвиг безмолвија пре Онај први се излаже телесним, а овај други душевним опасностима. Боље је бити удвоје, каже *Писмо, нејо сам*. То јест, добро је и за сина да се са својим оцем бори против својих страсти, уз садејство Духа божанског. Ко слепцу ускрати водича, и стаду пастира, и залуталоме спроводника, и детету његовог оца, и болеснику лекара и броду крманоша, излаже их све скупа опасности. А ко се без помоћи упушта у борбу са злим дусима, постаје њихова жртва.

(Лествичник, 2006, стр. 137)

Долазимо до закључка да мотиви на којима је Сава, по Теодосију, био вођен на почетку свог монашења, потичу из истих мотива на којима почива Лествичникова доктрина монаштва, нарочито исихаизма. Теодосије нарочито истиче Савину тежњу према исихаји, према безмолвништву у тишини и умној молитви. Постоје три ствари којима безмолвник испуњава свој живот у усамљеништву није могуће разумети без *Лествице*.

Међу безмолвницима једни умањују страсти, други поју псалме и проводе већи део времена у молитви, а неки, пак, живе у трајном созерцању. Проблем треба да буде решен по методу лествице, значи три ступња исихаје: 1) непосредна борба са страстима; 2) псалмодија и молитва; 3) созерцање, теорија.

(Лествичник, 2006, стр. 132)

Сава је достигао и највиши ступањ, јер када Теодосије помиње његову носталгију за Светом Гором он наводи „остављање света умом и узлазак к Богу“. (Теодосије, 2009, стр. 8). Мотиви из *Лествице* долазе још више до изражаја у Теодосијевим песничким саставима, кондака, икоса, канона и свих других облика византијске химнографије. У својој *Служби Светом Сави* Теодосије употребљава мотив лествице како би изразио узвишеност Савине личности и његове монашке врлине.

*Свѣтѣиѣль боіоносан
и ѡстѣир истѣинѣи,
и стѣуб неіомичан,
и шѣмелъ вере неіодвижан,
боіочашѣна лѣстѣвица неіоколебљѣва,
едѣм цркѣве неразрушивѣи,
свѣтѣиѣља лейотѣа,
и чудеса истѣочник, Саво, дво си,
стѣоіа шѣ блѣочасно блѣжѣмо ѣсмама
и свеосвѣшѣени ти данас служѣмо стѣомен.*

(Србљак, 1970, стр. 220)

Психологизација ликова, њихови унутрашњи немири, борбе, новина су у поетици средњег века, а Теодосије како можемо видети, спроводи их у целости, што се најбоље може уочити у *Житију Свѣтоі Пѣтра Коришкоі*. У њему се налази нова идеја, идеја воље и по први пут Теодосије описује тип живота по врлини. Теодосије је писао и доста се угледао на *Житије Јована Лѣстѣичника* и мотив лѣстѣице, односно успѣња на лѣстѣицама врлине. Опис напада змије на Петра Коришког и опис његове молитѣе против ње приказује један невероватни ступањ вере и љубави према Богу. На тај начин Теодосије најбоље приказује менталитет средњовековног човека.

Поред тога, у *Житију Свѣтоі Пѣтра Коришкоі* се описују и лица демонских сила и бесова:

И напунили бејаху сву долину и по стенама под оружјем хођаху, са шлемовима у облику глава дивљих вепрова и с ликом медведа и осталих звери на глави, и тако страшан призор твораху како би маштаријама уплашили светога.

(Теодосије, 1988, стр. 278)

Што се овог и сличних навода тиче, Серафим Роуз сматра да је свест о бесовима присутна и у *Лѣстѣици* Светог Јована Лѣстѣичника и закључује: „Као лѣстѣица која врхом дотиче небеске дѣвери, (ова књига) ова књига узводи оне који желе да уздићу на Небеса, како би они, читави и неозлеђени, слободно пролазили кроз чопоре духова злобе, поглавника таме и кнезова у ваздуху“ (Роуз, 1995, стр. 241). Управо овакав континуитет у стварању и поређења о којима говоримо „подразумѣва и чињеницу да су појаве, попут демонских испитивања, изобразење небеских појава, у овом случају митарстава“ (Бојовић, 2004, стр. 80).

За разлику од пређашњих писаца Теодосије нам омогућава да на основу његових дела направимо реконструкцију психичких стања његових јунака,

али и да схватимо како је функционисао живот средњег века. Велика задужбина огледа се у његовој личности – писао је песме, химне, каноне. Лагано и једноставно приближио је велике људе, наизглед недостижне светитеље нама читаоцима, поштујући начела самог жанра и због таквог начина писања био је далеко испред свог времена.

Свети Јован Лествичник, човек који је за живота поштован као духовни отац синајских монаха, а после смрти добио култ, био је аскет, прави представник источног монаштва и оне мисли, која се зачета у пустињама Египта средином IX века, хиљаду година после развила у један сложен теолошки систем. Оно што је исконско, есхатолошко, које је градио у композицију лествица, као скромни архитекта уградио је живу мисао којом се борио против непријатеља у себи, наши средњовековни писци су уткали у своја дела и свој живот његове догме.

У раду смо утврдили да је прекретница XIII век у културној историји Срба била исихаистичка филозофија, као и пустињски живот који је био мистичка екстаза сваког монаха и да је то било доба чврстог повезивања српске књижевности са византијском. Поред *Светиої Писма*, нашим средњовековним ствараоцима су главни извор духовних идеала и надахнућа биле мисли и духовне поуке светих отаца, којима припада и Јован Лествичник. Њихова дела су опонашала дела византијске књижевности, али у складу са својим временом уз њихова лична схватања. Компаративном анализом смо испунили задатак овог рада и дошли до закључка да је утицај дела Светог Јована Лествичника на средњовековне писце био велики, а да је највећи утицај Лествичник имао на Светог Саву, а потом и на Стефана Првовенчаног, док је тај утицај свакако видљив и код Теодосија, Доментијана, Данила Пећког, епископа Марка, поп Пеје и неколико непознатих писаца. Дошли смо до запажања да је *Лествица*, уз другу византијску литературу, формирала српску духовност у синајско-исихаистичком смислу, обогатила је књижевност својом симболиком и допринела да се у свести Срба тог времена учврсте културни идеали којима је живела Византија. Веома је битно да се нагласи да је „живи, афористички стил, са јасним траговима старих египатских, синајских и палестинских патерика, учинио је да Лествица буде једна од најчитанијих књига код православних Словена, па и једна од најчешћих књига у старој српској библиотеци“ (Богдановић, 1997, стр. 64). У делима српских биографа провлачи се мотив лествице уз коју се душа успење до Бога. Тај пут се код њих назива често путем бестрашћа или морем бестрашћа. Књижевни јунаци у њиховим делима определили су се за Христа, ослобађајући се постепено овоземаљских ствари и теже да достигну савршену љубав у Господу. А одри-

цање од телесних страсти не може без одређене жртве, у том духовном созерцању јавља се покајање за своје грехе и помисли које је не тако ретко праћено сузама, које су наши писци називали и „даром суза“.

Истражујући дело Светог Јована Лествичника и утицај истог на стваралаштво у српском средњем веку, пре свега Доментијана и Теодосија, баца се светло на једну важну страну византијског духовног живота, а самим тим нам постаје јаснија средина која је *Лествицу* примила, читала и под њеним утицајем образовала свој духовни лик.

Извори

- Анџологија српске књижевности*. (2009). Теодосије. Житија. Београд: Учитељски факултет.
- Доментијан. (1988). *Живот Светиога Саве и Живот Светиога Симеона*. [приредила Радмила Маринковић, превод Лазар Мирковић]. Књига 4. Београд: Просвета, СКЗ.
- Свети Јован Лествичник. (2006). *Лествица*. Ваљево: Логос.
- Свети Јован Лествичник. (1997). *Лествица*. [превео са старогрчког Димитрије Богдановић]. Манастир Хиландар.
- Слово љубави – од Светиога аџијолога Павла до Светиога Николаја српскога*. (2007). [избор, предговор и белешке Драгиша Бојовић]. Ниш: Центар за црквене студије.
- Србљак*. (1970). [приредио Ђорђе Трифуновић]. Београд: СКЗ.
- Теодосије. (1988). *Житија*. [приредио Димитрије Богдановић]. Београд: Просвета, СКЗ.

Литература

- Богдановић, Д. (2008). *Јован Лествичник у византијској и старој српској књижевности*. Бања Лука, Београд: Романов, Бард-фин д.о.о.
- Богдановић, Д. (1991). *Историја старе српске књижевности*. Београд: СКЗ.
- Бојовић, Д. (2004). *Српска есхатолошка књижевност*. Косовска Митровица: Филозофски факултет; Ниш: Центар за црквене студије.
- Бојовић, Д. (2007). Доментијанова свест о светлости поезије. *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књ. LXXII, св. 1–4, 83–92.
- Бојовић, Д. (2009). *Тријеза њреумдрости*. Београд: Рашка школа; Ниш: Центар за црквене студије.
- Деретић, Ј. (2007). *Историја српске књижевности*. Зрењанин: Sezam book d.o.o.
- Јеромонах Серафим Роуз. (1995). *Душа њосле смрти*. Цетиње:

- Костић Тмушић, А. (2017). *Поеџски елементи у српској хайиоџрафској књижевности*. Косовска Митровица, Ниш: Филозофски факултет, Међународни центар за православне студије.
- Мулић, М. (1964). „Стил српских средњовековних животописаца XIII и XIV века“. У: *Сџара књижевности* (стр. 180–187). Београд: Нолит.
- Реџић, Ч. (2000). *Светиоџорска духовности сџаре српске књижевности*. Приштина: Институт за српску културу.

ALEKSANDRA S. KOSTIĆ T MUŠIĆ

University of Priština in Kosovska Mitrovica
Faculty of Philosophy
Department of Serbian Literature and Language

THE WORK OF ST. JOHN OF THE LADDER IN DOMENTIJAN'S AND TEODOSIJE'S OPUS

Summary

The aim of this paper is to investigate to what extent the work of St John of the Ladder is present in Domentijan's and Teodosije's opus. Domentijan and Teodosije were greatly influenced by Byzantine Holy Fathers' literature, within which the most prominent movement was hesychasm, and the greatest representative of hesychasm was St John of the Ladder. By comparative analysis and comparative research, the presence of thoughts from the work of St John of the Ladder in the literary work of two greatest medieval Serbian writers is determined. Furthermore, the process of equality is recognized pointing to the influence and thematic-motive similarity. The analysis uncovered St John's paraphrases, literary loans, his lexical fund, lessons, and ways of approaching monastic life in Domentijan's and Teodosije's works. By exploring, analyzing, and interpreting the Ladder's creativity on one hand, and Domentijan and Teodosije on the other, the environment that has received the most famous and most important work of this saint *The Ladder* becomes clearer, and through the study of the same, formed its spiritual character.

Keywords: Saint John of the Ladder, Domentijan, Teodosije, hesychasm, Serbian Church Literature.